

รายงานการศึกษา
การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
ของชาวเขาในบริเวณดอยสูง

จัดทำโดย
คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

เมษายน พ.ศ. 2535

สารบัญ

บทที่ 1: บทนำ.....	1-6
- ความเป็นมาของ โครงการวิจัย.....	1
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	1
- ขอบเขตของการวิจัย.....	1
- วิธีการศึกษาวิจัย.....	1
- ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	2
- สภาพชีวิตและความเป็นอยู่ในพื้นที่บริเวณดอยตุง.....	2
- สภาพทั่วไปของดอยตุง.....	2
- ชาวเขาในพื้นที่.....	3
- โครงการดอยตุง โดยสังเขป.....	4
บทที่ 2: ความสำคัญของดอยตุง.....	7-9
- ความสัมพันธ์ระหว่างดอยตุงกับคนพื้นถิ่น.....	7
- การอพยพและการตั้งหลักแหล่งของชาวเขาในพื้นที่ดอยตุง.....	7
- ความเกี่ยวโยงของดอยตุงกับโครงการพัฒนาดอยตุง.....	8
บทที่ 3: การดำเนินงานโครงการพัฒนาดอยตุง.....	10-11
- ลักษณะการดำเนินงาน.....	10
- ความเปลี่ยนแปลงและปัญหาเกี่ยวกับโครงการ ฯ.....	10
บทที่ 4: บทวิเคราะห์วิถีชีวิตของชาวเขาในพื้นที่ดอยตุง.....	12-19
- สภาพแวดล้อม.....	12
- สภาพทางเศรษฐกิจ.....	13
- สภาพความสัมพันธ์ทางสังคม.....	14
- การเมืองและการปกครอง.....	15
- ศาสนา.....	16
- สุขภาพอนามัย.....	16
- วัฒนธรรมและนันทนาการ.....	17
- ความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตในพื้นที่ดอยตุง.....	18
- บทสรุปของความเปลี่ยนแปลง.....	18
บทที่ 5: บทบาทของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติต่อพื้นที่ดอยตุง.....	20-21
- บรรณานุกรม.....	22

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชาวเขาในบริเวณดอยตุง

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาของโครงการวิจัย

เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลายและกว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ ว่าประเทศไทยก็เหมือนกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคส่วนนี้ที่ประกอบไปด้วยประชากรหลากหลายชาติพันธุ์มาตั้งแต่อดีตกาล โดยเฉพาะในพื้นที่ทางตอนเหนือของประเทศไทย นับว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายเป็นจุดเด่นยิ่งกว่าภาคอื่น ๆ ของประเทศ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ถือเป็นหน้าที่ ที่จะจรรโลงและส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ให้สามารถดำรงอยู่และปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงรอบด้านได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม

โครงการวิจัยนี้ ได้มุ่งความสนใจไปยังกลุ่มชนบนพื้นที่สูงที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "ชาวเขา" หรือ "ชาวไทยภูเขา" ภายใต้เงื่อนไขของความร่วมมือของทางราชการในการพัฒนาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและสภาพสังคมบนพื้นที่สูงทั้งนี้ เพื่อหยั่งทราบถึงผลกระทบของการพัฒนาและปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาวเขา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวเขาก่อนการพัฒนา
2. เพื่อทราบวิถีชีวิตของชาวเขาช่วงหลังของโครงการพัฒนาดอยตุง
3. เพื่อทราบผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเขา อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนา

ดอยตุง

4. เพื่อทราบทัศนคติของชาวเขาที่มีต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

ชุมชนชาวเขาในพื้นที่เขมรโครงการพัฒนาดอยตุง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

วิธีการศึกษาวิจัย

เนื่องจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชาวเขาบริเวณดอยตุงครั้งนี้มีข้อจำกัดเรื่องช่วงเวลาและปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือจึงเลือกวิธีวิจัยแบบ RAPID RURAL APPRAISAL โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้รู้ ผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านบางส่วนร่วมกับการสังเกตชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขา ณ หมู่บ้านตัวอย่าง เพื่อดูสภาพจริงของพื้นที่และหมู่บ้าน

หมู่บ้านที่ถูกกำหนดให้ศึกษาคือ บ้านมูเซอปากกล้วยและบ้านอีโก้ปากกล้วย ก่อนเข้าศึกษาหมู่บ้านได้จัดให้มีการประชุมเตรียมการและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและประสบการณ์ เพื่อทำความเข้าใจโครงการพัฒนา ดอยตุง โดยพยายามให้ครอบคลุมมากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ หลังจากกลับจากการเข้าศึกษาพื้นที่ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ทุกแห่งทุกมุม จากนั้นจึงเชิญผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งนักวิจัย เจ้าหน้าที่และผู้นำหมู่บ้านมาแลกเปลี่ยนทัศนะเพื่อสรุป และเขียนรายงานอีกครั้งหนึ่ง

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้มาจากหลายแหล่ง ด้วยความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ดังนี้

- 1) ผู้แทนบริษัทเวตตี ซึ่งเป็นหน่วยงานเอกชนหลักที่เข้าดำเนินงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่
- 2) ผู้แทนฝ่ายทหารจากศูนย์ประสานงานพัฒนาดอยตุง ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานด้านต่าง ๆ
- 3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานเอกชนพัฒนาชาวเขาที่ดำเนินการในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ ผู้แทนสมาคมอาซา (AFECT) ผู้แทนโครงการการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนในเขตภูเขาของมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (พชภ.) รวมทั้งผู้แทนชาวเขาบางเผ่า
- 4) เจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้แทนฝ่ายอำเภอ
- 5) ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- 6) การเยี่ยมชมหมู่บ้านมูเซอปากกล้วยและหมู่บ้านอีโก้ปากกล้วย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบความเป็นมาและสภาพที่กำลังดำเนินการอยู่ของโครงการพัฒนาดอยตุง
2. ทราบถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและทัศนคติของชุมชนชาวเขาบริเวณโครงการพัฒนาดอยตุง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาโครงการดอยตุงให้สอดคล้องกลมกลืนยิ่งขึ้น
3. ข้อมูลที่ได้อาจเป็นประโยชน์ในการวางโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาในบริเวณดอยตุงต่อไป

สภาพชีวิตและความเป็นอยู่ในพื้นที่บริเวณดอยตุง

สภาพทั่วไปของดอยตุง: อาณาบริเวณของพื้นที่ดอยตุง ตั้งอยู่ในเขตสองอำเภอของจังหวัดเชียงราย คือ อำเภอแม่สาย และอำเภอแม่จัน เต็มพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่าดงดิบเขา ตั้งแต่ประมาณความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,000 เมตร ขึ้นไป ส่วนพื้นที่ต่ำกว่านั้นปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณ ตลอดพื้นที่ที่ครอบคลุมลุ่มน้ำลำห้วย ๑ หลายสาย อาทิเช่น ลุ่มน้ำห้วยริน น้ำจ้อง ห้วยน้ำซุ่น น้ำเป็น และห้วยแม่ไร่ เป็นต้น นอกจากนี้พื้นที่ดอยตุงยังครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 2 ป่าคือ ป่าดอยนางนอน ในท้องที่ตำบลแม่สาย ตำบลโป่งผา และตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เป็นป่าสงวนแห่งชาติ (กฎกระทรวงฉบับที่ 566 พ.ศ. 2516) และป่าน้ำแม่คำ ป่าน้ำแม่สะลอง และป่าน้ำแม่จันฝั่งซ้าย ในท้องที่ตำบลแม่คำ ตำบลป่าซาง และตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นป่าสงวนแห่งชาติ (กฎกระทรวงฉบับที่ 383 พ.ศ. 2523) สำหรับป่าสงวนแห่งชาติ น้ำแม่คำ น้ำแม่สะลอง และน้ำแม่จันฝั่งซ้าย แต่เดิมเป็นป่าสัมปทานไม้กระยาเลย ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้บริษัท เชียงราย ไม้ จำกัด รับผิดชอบสัมปทานทำไม้ได้เป็นเวลา 30 ปี ตั้งแต่วันที่ 26 พฤศจิกายน 2516 เป็นต้นไป อย่างไรก็ตามในปี 2518 สำนักงานป่าไม้เขตเชียงรายได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกติดตามไม้กระยาเลย พบว่าแปลงทำไม้แท้จริงมีสภาพเป็นไร่ร้าง จึงขอปิดป่าโครงการจนถึงปี 2523 จึงได้ออกกฎกระทรวงดังกล่าวประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งยังมีไม้มีค่าทางเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ไม้ยางนา (*Dipterocarpus alatus*) ไม้ตะเคียนทอง (*Hopes Odorata*) ไม้ตะแบก (*Lagerstroemia calyculata*) ไม้ประดู่ (*Pterocarpus macrocarpus*) ไม้แดงตง (*Schoutenia hypoleuca*) ไม้มะม่วงป่า (*Mangifera calonuera*) ไม้ตะคร้อ (*Garuga pinnata*) ไม้ซ้อ (*Gmelina arborea*) ไม้ลำไยป่า (*Nephelium longana*) และไม้ลิ้น (*Dillenia obovata*) เป็นต้น

สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน ป่าไม้ส่วนหนึ่งได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพาะปลูกของประชากรที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้น มีป่าไม้กระจัดกระจายอยู่บางแห่ง โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ พระธาตุดอยตุง และบริเวณใกล้เชิงหมู่บ้านชาวอีโก้ (อาข่า) นอกจากนี้พื้นที่ตามแนวหุบเขาบางส่วนได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นนาขั้นบันได โดยชาวบ้านในละแวกนั้นเองแล้ว อย่างไรก็ตาม ในบริเวณพื้นที่ป่าด้านริมถนนแม่สาย-แม่จันได้มีการบุกรุกเข้ายึดครองที่ดิน และมีการออกเอกสารสิทธิ นส. 3 ก ทับพื้นที่อยู่ 200 กว่าแปลง เนื้อที่ประมาณ 1,390 ไร่

สภาพเส้นทางคมนาคม มีถนนลาดยางจากเชียงตุงขึ้นถึงพระธาตุดอยตุง 1 สาย นอกจากนี้เส้นทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นทางลำลองถนนดิน รวมทั้งทางเดินเท้าสำหรับคนและสัตว์ต่างด้วย

ภูมิอากาศโดยทั่วไปของพื้นที่ดอยตุง อากาศเย็นจนถึงหนาวเย็นตลอดวันในฤดูหนาว ดังนั้นในอดีตพื้นที่นี้จึงเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการปลูกฝิ่นของชาวเขาที่อาศัยอยู่ ปัจจุบันการผลิตฝิ่นยังทำกันอยู่อย่างเป็นล่ำเป็นสันในเขตประเทศพม่า รวมถึงการตั้งโรงงานผลิตเฮโรอีนด้วย เนื่องจากอาณาบริเวณนี้เป็นเขตอิทธิพลของ

กองกำลังนอกกฎหมายหลายกลุ่มนอกประเทศ การกวาดล้างขบวนการค้ายาเสพติดในบริเวณนี้จึงมีปัญหาอุปสรรคนานาประการ

ชาวเขาในพื้นที่: ผลจากการสำรวจของโครงการพัฒนาตอยตุง พบว่ามีประชากรชาวเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่จำนวน 5 เผ่า ที่มีจำนวนมากที่สุดได้แก่ อีเก้อ นอกจากนั้นคือ มูเซอ (ลาหู่) ไทยใหญ่ จีนฮ่อ และลัวะ จำนวนรวมทั้งสิ้น 30 หมู่บ้าน 1,804 ครอบครัว มีประชากรรวม 10,829 คน (ที่มา: ฝ่ายแผนและโครงการกอง. คนต. ขร.2533)

ช่วงเวลาในการตั้งถิ่นฐานนั้น มีพยานบุคคลยืนยันว่า หมู่บ้านมูเซอในกลุ่มนี้ ผู้อาวุโสที่ประมาณอายุได้ 100 กว่าปี ก็ยังเกิดในเขตประเทศไทย อย่างไรก็ตาม การอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ของชาวเขาก็มิได้เป็นไปพร้อมกัน ผู้อาวุโสชาวอีเก้อคนหนึ่งกล่าวว่า ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยได้เกิน 70 ปีมาแล้วและในช่วงที่สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้านไม่ปรกติสุข ได้มีการอพยพของชาวเขาเป็นระลอกเข้าสู่ประเทศไทย ตามบริเวณพรมแดนตอนเหนือนี้เอง

สิ่งที่มักจะมองข้ามกันโดยทั่วไปก็คือ หมู่บ้านของชาวอีเก้อนั้นจะต้องมีป่าไม้ยูงไถสเคียงเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยนานา รวมทั้งการพัฒนาขั้นบันไดของชาวมูเซอบางหมู่บ้านในพื้นที่ที่มีส่วนช่วยในด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ นอกไปจากการเพาะปลูกข้าว ข้าวโพดและพืชผักอื่น ๆ เพื่อการยังชีพแล้ว ชาวบ้านในแถบนั้นยังเพาะปลูกพืชไร่บางชนิดเป็นพืชเงินสดด้วย ก่อนหน้าที่โครงการพัฒนาตอยตุงจะเริ่มเข้าดำเนินการ ได้มีหน่วยงานทั้งของราชการและเอกชนเข้าดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ด้านการศึกษา และการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา เป็นต้น ดังนั้นบางหมู่บ้านจึงเคยได้รับการส่งเสริมอาชีพบางอย่างมาบ้างแล้ว เช่น การสนับสนุนกล้าพันธุ์กาแฟให้ เป็นต้น

โครงการตอยตุง โดยสังเขป

ตามคำชี้แจงของเจ้าหน้าที่โครงการ ฯ สืบเนื่องมาจากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการปลูกฝิ่น และค้ายาเสพติด ปัญหาการข้ามแดนของชนกลุ่มน้อย และปัญหาคุณภาพชีวิตของชาวไทยภูเขา จึงได้เกิดเป็นโครงการพัฒนาตอยตุงขึ้น โดยเฉพาะสาเหตุสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้โครงการนี้เกิดเป็นความร่วมมือจากหลายหน่วยงานเกิดขึ้นเมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม ณ เชื้อนภูมิพลจังหวัดตาก ทรงมีพระราชกระแสกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบก และรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุด ขณะนั้นว่า "ฉันอยากไปอยู่ตอยตุง" นั่นคือที่มาของโครงการพัฒนาตอยตุง ซึ่งต่อมารัฐบาลได้รับโครงการนี้ไว้เป็นโครงการสำคัญและได้มอบหมายให้กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในเป็นหน่วยงานหลัก

โครงการพัฒนาตอยตุงได้กำหนดวัตถุประสงค์สำคัญไว้ 3 ประการ คือ

1. เพื่อพัฒนาตอยตุง จังหวัดเชียงราย ให้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม พร้อมทั้งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรตามแผนพัฒนาที่สมบูรณ์ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบจนเสร็จสิ้นระยะเวลาตามโครงการ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ และภาคเอกชนดำเนินงานตามโครงการนี้
2. เพื่อหารูปแบบการพัฒนาอย่างเป็นระบบซึ่งอาจเป็นประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต
3. เพื่อให้ตอยตุงเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของภาคเหนือที่มีความมั่นคงยั่งยืน”

(สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการโครงการพัฒนาตอยตุง 2532: 11)

โครงการฯ ได้กำหนดแผนงานหลักไว้ 5 แผน คือ:

1. **แผนงานจัดทำโครงสร้างพื้นฐาน** อาทิเช่น การก่อสร้างทางหลวงสายหลัก งานปรับปรุงเส้นทางน้ำลง งานก่อสร้างพระตำหนักที่ประทับ
2. **แผนงานพัฒนาป่าไม้** ได้แก่งานอนุรักษ์ป่าไม้ ตรวจจับป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายป่า ป้องกันและควบคุมไฟป่า อบรมราษฎรอาสาสมัครดูแลไฟป่า ปลูกป่าทดแทน เพาะชำกล้าไม้ ศึกษาและวิจัยด้านป่าไม้ สืบสวนสืบสภาพการใช้ที่ดินและภาวะเศรษฐกิจ-สังคม วางแผนการใช้ที่ดินและคัดเลือกพื้นที่พัฒนาผู้แบ่งแปลง
3. **แผนงานพัฒนาด้านการเกษตร** มีการทดสอบพันธุ์พืชและเทคโนโลยีทางเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ขยายพันธุ์พืชสู่เกษตรกร วิจัยและพัฒนาระบบการปลูกพืชแบบผสมผสาน ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกร จัดระบบส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสม พัฒนาอุตสาหกรรมการเกษตร จัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ สร้างแปลงรวบรวมและขยายพันธุ์ไม้ผล ปรับปรุงการเลี้ยงโคนเนื้อและพืชอาหารสัตว์ ป้องกันโรคระบาดสัตว์ และพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
4. **แผนงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต** โดยการจัดทำทะเบียนราษฎร ฝึกฝนและพัฒนาอาชีพ พัฒนาเด็ก เยาวชนและสตรี พัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน ฝึกอบรมลูกเสือชาวบ้าน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ให้การรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ บริการการศึกษา ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย และเผยแพร่พระพุทธศาสนา บริการสาธารณสุขมูลฐานและสาธารณสุขตำบลเคลื่อนที่
5. **แผนงานจัดตั้งกองอำนวยการโครงการ ฯ** ได้แก่ งานจัดตั้งกองอำนวยการโครงการ ฯ สืบรวจข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ-สังคม การโยกย้ายหมู่บ้าน งานประชาสัมพันธ์ การพัฒนาพื้นที่สองข้างทาง และ ฯลฯ

เมื่อดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนงานหลักทั้ง 5 แผนนี้ มีหน่วยงานทั้งภาคราชการ รัฐวิสาหกิจและเอกชนร่วมมือกันถึง 35 หน่วยงาน ในช่วงดำเนินการในระยะ 3 ปี ของโครงการ ฯ (พ.ศ. 2531-2533) ใช้จ่ายงบประมาณรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 274 ล้านบาท

ในส่วนของการใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงการ ฯ ได้จำแนกประเภทของที่ดินตามทางใช้ประโยชน์ออกเป็น 4 ประเภท คือ

- 1) พื้นที่ปลูกป่าต้นน้ำลำธารหรือป่าธรรมชาติ ห้ามราษฎรเข้าทำกิน
- 2) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ปลูกไม้เศรษฐกิจโดย การจ้างแรงงานชาวบ้าน
- 3) พื้นที่สำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัย
- 4) พื้นที่ทำกินของราษฎร หากมีพื้นที่เหลือขอจัดสรรให้ได้

อย่างไรก็ตาม ในสภาพการณ์ปัจจุบันโครงการ ฯ ยังมีได้สนับสนุนให้ชาวบ้านเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของตนเอง เพราะเหตุผล 3 ประการคือ ราษฎรไม่มีความรู้ ไม่มีทุนและไม่มีตลาดรองรับ ดังนั้นภายใต้โครงการ ฯ นี้ โดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ได้ประสานงานกับภาคเอกชนชักชวนบริษัทเอกชน เข้ามาลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจ จำนวนกาแฟ เกาลัดและแมกคาเดเมีย โดยได้ใช้พื้นที่ประมาณ 700 ไร่ ที่ได้มาจากการย้ายหมันน้ำอีกเกือบกิโลฯ เป็นพื้นที่เพาะปลูกของบริษัทในปี 2532 ปีรุ่งขึ้น (2533) ได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจอีก 300 ไร่ และในปี 2534 ปลูกเพิ่มอีก 900 ไร่ จากคำบอกเล่าของผู้แทนบริษัทมูลนิธิ บริษัทเอกชนนี้ เป็นการรวมตัวของหลายฝ่ายได้แก่ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ธนาคารไทยพาณิชย์ บริษัทหิมาลัย ธนาคารเอเชีย และบริษัท จรุงฤกษ์อู่เกียรติ จำกัด ในอีกด้านหนึ่งเพื่อมิให้เกิดปัญหาในแง่กฎหมายของการใช้ที่ดินในเขตป่าสงวน คณะกรรมการอำนวยการโครงการพัฒนา ดอยตุงจึง ได้พิจารณามอบหมายให้กองทัพภาคที่ 3 เป็นผู้ขอใช้พื้นที่ ในเขตป่าไม้เพื่อดำเนินการขุดโครงการเข้ากรมป่า ไม้อนุมัติให้ใช้ประโยชน์ได้ มีกำหนดระยะเวลา 30 ปี ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นไป ตามเอกสารของศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ระบุว่า อ้าแอมแม่สากได้ดำเนินการรังวัด-ผังหลักเขตเพื่อการออกหนังสืออนุญาต สทก. 1 ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดอยนางนอน ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2529 แต่ผลจากการสำรวจชาวเขาในพื้นที่โครงการในปี พ.ศ. 2533 ไม่ปรากฏว่ามีชาวเขาได้รับหนังสืออนุญาต สทก. 1 แต่อย่างใด (ศูนย์วิจัยป่าไม้ 2533: 17)

ความคิดพื้นฐานในการชักชวนบริษัทเอกชนเข้ามาลงทุนดังกล่าว เนื่องจากบริษัทมีทุนทรัพย์มากพอ ในการลงทุนขนาดใหญ่ และมีทั้งเทคโนโลยี และความรู้ทางวิชาการซึ่งสามารถจะดูแลรับผิดชอบกระบวนการผลิตทั้งหมดไปจนถึงการตลาดเป็นการแก้ไขปัญหาเกษตรกรชาวเขาขาดความพร้อมในสิ่งเหล่านี้ ขณะเดียวกันเกษตรกรชาวเขาจะถูกยับยั้งด้วยมาตรการต่าง ๆ มิให้หันไปใช้วิธีการเผาปลูกในแบบตัดฟัน โคนเผา (SLASH AND BURN) ตามจารีตประเพณี โดยบริษัทที่เข้าดำเนินการจะเป็นผู้ว่าจ้างชาวเขาเป็นคนงานรายวันในไร่ นอกจากนี้ชาวเขาบางส่วนในพื้นที่ยังมีรายได้จากการรับจ้างปลูกสร้างสวนป่า และเป็นคนงานในการจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ในพื้นที่ด้วย

บทที่ 2 ความสำคัญของตอยตุง

ความสัมพันธ์ระหว่างตอยตุงกับคนพื้นถิ่น

ในพื้นที่บริเวณตอยตุง มีปูชนียสถานสำคัญคือ พระธาตุตอยตุงซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญ องค์พระธาตุประดิษฐานอยู่ในระดับ 1,364 เมตร สูงจากระดับน้ำทะเล อีกแห่งหนึ่งคือพระธาตุช้างมูบซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดสูงสุดของพื้นที่นี้ ที่อประมาณ 1,509 เมตร สูงจากระดับน้ำทะเล ความผูกพันของชาวบ้านในท้องถิ่นกับตอยตุงมีมานาน และได้ก่อเกิดเป็นประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุตอยตุงในวันสำคัญทางศาสนา เจกเช่นเดียวกับกับที่ชาวเชียงใหม่เดินขึ้นนมัสการพระธาตุตอยสุเทพ ถึงแม้ในปัจจุบันการเดินขึ้นนมัสการพระธาตุตอยตุงจะเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นการนั่งรถขึ้นตอยไปนมัสการก็ตาม

คนพื้นถิ่นเองก็มีนิยายปรัมปราเล่าเรื่องเกี่ยวโยงกับชื่อตอยในแถบนั้น หนึ่งคือตอยนางนอน อีกหนึ่งคือตอยจระเข้ โดยมีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งในอดีตมีหนุ่มไทยกับสาวพม่าคู่หนึ่งผูกสมิครักกัน แต่มาภายหลังชายหนุ่มห่างเหินไป หญิงสาวเสียใจจนตรอมใจตาย จระเข้ซึ่งอยู่ในน้ำแม่สายสงสารในความอาภัพรักของหญิงสาวก็ตรอมใจตายไปด้วย กลายเป็นตอยนางนอน กับตอยจระเข้ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ตอยนางนอนนี้เองเป็นที่ตั้งของพระธาตุตอยตุง ความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุตอยตุงในทัศนะของชาวบ้านนั้น ลือกันว่าวันดีคืนดีก็จะมี "ตุง" (ธง) ปรากฏให้เห็น กล่าวกันว่า หลังจากสร้างพระธาตุตอยตุงแล้วไม่กี่ปีก็จัดสร้างพระธาตุตอยกู่แก้วขึ้นอีกแห่งในเขต อำเภอแม่จัน และวันดีคืนดีเช่นกันก็จะมีคนได้เห็นพระธาตุทั้งสองแห่งไปมาหาสู่กัน ดังที่เรียกว่าพระธาตุเสด็จ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อมนสิคริทธของคัมพระธาตุนั้น นอกจากเป็นไฉนผู้คนเมืองพื้นราบแล้ว ก็มีชาวไทยใหญ่ และลัวะที่มีจิตศรัทธา ล้วนอีก้อ มูเซอ และจีนฮ่อไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีชีวิตเกี่ยวพันกับพระธาตุแต่อย่างใด โดยเฉพาะในหมู่บ้านชาวเขาบางหมู่บ้านได้ละทิ้งความเชื่อความประเพณี หันมานับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าในพื้นที่ตอยตุงนี้ ไม่เพียงแต่มีประชากรหลายกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น แต่ยังมี ความแตกต่างทางความเชื่อทางศาสนาอีกด้วย

การอพยพและการตั้งหลักแหล่งของชาวเขาในพื้นที่ตอยตุง

กล่าวกันว่าชาวฮั้วก้อรุ่นแรก ๆ ที่อพยพจากแคว้นเชียงตุงในเขตประเทศพม่าได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณตอยตุงนี้เป็นแห่งแรกประมาณว่ากว่า 70 ปีมาแล้ว บางกลุ่มอพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนาในเขตประเทศจีนเข้ามาอยู่ที่ตอยผาหมี โดยผ่านเข้ามาทางพม่าและลาวแล้วจึงเข้าสู่ประเทศไทย สาเหตุเนื่องจากปัญหาทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ อีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาพร้อมอยู่ที่บ้านผาหมีในปัจจุบันเข้ามาจากพม่า ลงตั้งที่บ้านหินแตกในเขตไทยประมาณปี พ.ศ.2488 และอาศัยอยู่บริเวณบ้านหินแตกได้ 13 ปี จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านผาหมีดังกล่าว

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือหมู่บ้านมูเซอลาบา ซึ่งเกิดจากการผูกโครงการ ฯ กำหนดให้ย้ายมาอยู่ร่วมกัน จาก 2 หมู่บ้าน คือ บ้านลาบานอกหรือลาบาอาใจ กับบ้านลาบาโน เมื่อไม่กี่ปีมานี้ แท้ที่จริงชาวบ้านมูเซอกลุ่มนี้ได้อพยพจากเขตพม่าเข้าสู่ประเทศไทยกว่า 100 ปีมาแล้ว ด้วยสาเหตุของความต้องการแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ของตัวเอง โดยในขั้นแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณรอยต่อระหว่างประเทศไทยกับพม่า จากนั้นได้อพยพมาอยู่ที่บ้านมูเซอปากกล้วย ต่อมาได้เกิดโรคระบาดผู้คนล้มตายกันมากจึงได้อพยพอีกครั้ง เข้ามาอยู่ในบริเวณพื้นที่ตอยตุง เมื่อเริ่มมีการก่อสร้างทางขึ้นพระธาตุดอยตุงครั้งแรกชาวบ้านมูเซอได้อพยพหนีการสร้างทางนั้น ไปลงตั้งอยู่ที่บ้านลาบานอกและบ้านลาบาโน ชาวบ้านบางส่วนได้อพยพไปอยู่ที่ตอยตุงแล้ว เมื่อโครงการพัฒนาตอยตุงเข้าดำเนินการได้มีการรวม 2 หมู่บ้านนี้ย้ายไปลงตั้งอยู่ในตำแหน่งปัจจุบัน เป็นหมู่บ้านเดียวกัน แต่พื้นที่ที่ลงตั้งหมู่บ้านค่อนข้างลาดชันมาก

ดังนั้น ตามที่กล่าวมาแล้วว่า หมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่ตอยตุงมีทั้งกลุ่มคนที่ได้อาศัยอยู่ในละแวกนี้มานานแล้ว และบางกลุ่มที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยในระยะหลัง ๆ มา นี้ อย่างไรก็ตามก่อนหน้านี้ที่โครงการพัฒนาตอยตุงจะเข้าดำเนินการ ชาวเขาในพื้นที่นี้ไม่ว่าจะอยู่มานานแล้วหรือเพิ่งอพยพเข้ามาในระยะหลังก็ไม่เคยได้รับการพิจารณาการให้สัญชาติมาก่อนเลย

ความเกี่ยวโยงของตอยตุงกับโครงการพัฒนาตอยตุง

นอกจากเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้วว่า เพื่อจัดสร้างพระตำหนักเพื่อการแปรพระราชฐานทูลเกล้า ฯ ถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีแล้ว โครงการพัฒนาตอยตุงยังเกิดขึ้นด้วยเหตุผลประการอื่น ๆ อีกด้วย

ตอยตุง นอกจากจะมีปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองพร้อมทั้งตำนานความศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงแล้ว บริเวณตอยตุงนี้ยังมีทัศนียภาพสวยงามเหมาะแก่การพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นักผจญภัยสนใจที่เป็นจุดเด่นได้อีกแห่งหนึ่ง นอกจากนี้การจัดสร้างพระตำหนักและจัดสภาพแวดล้อมโดยตัวเองก็สามารถเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อยู่แล้ว รวมทั้งนักท่องเที่ยวอีกส่วนหนึ่งที่สนใจวัฒนธรรมประเพณีชาวเขาที่แปลกแตกต่าง ทั้งหมดนี้เป็นที่คาดหมายว่า จะมีพลังดึงดูดนักท่องเที่ยวอย่างมาก และนี่นับเป็นวัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่ตอยตุง

ในอดีตอาณาบริเวณพื้นที่ตอยตุงนี้เคยเป็นแหล่งเพาะปลูกฝิ่นที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งของประเทศ จนเมื่อมีมาตรการลดพื้นที่ปลูกฝิ่นของภาครัฐบาลที่ดำเนินการอย่างเข้มงวด การเพาะปลูกฝิ่นในพื้นที่ดังกล่าวนับได้ว่าเกือบหมดไปอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม การเพาะปลูกฝิ่นในเขตพม่าก็ยังคงทำกันอยู่อย่าง เป็นล้าเป็นสัน ส่วนหนึ่งโดยชาวเขาจากเขตประเทศไทยที่ข้ามเขตไปเพาะปลูกที่นั่น อีกส่วนหนึ่งเป็นการเพาะปลูกโดยประชากรในเขตพม่าเอง นอกจากนี้ยังมีการตั้งโรงงานเอโรอินในฝั่งพม่า และมีการลักลอบนำเข้ามาจำหน่ายในเขตไทยด้วย การเปิดโครงการพัฒนาตอยตุงจึงนอกจากจะช่วยชักจูงชาวเขาในไทยให้หันมาประกอบอาชีพสุจริตอื่น ๆ แทนการเพาะปลูกฝิ่นแล้ว ยังมีส่วนช่วยสะกัดกั้นขบวนการ

ลักลอบค้าเฮโรอีนในพื้นที่อีกทางหนึ่งด้วย

บริเวณพื้นที่รอยต่อระหว่างไทย-พม่านี้ นับจากภาคเหนือลงไปจนจรดภาคกลางมีปัญหาเกี่ยวข้องกับ ความมั่นคงทางการเมืองมาโดยตลอด เนื่องจากมีกองกำลังอิสระจำนวนมากที่ดำเนินการ เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลพม่า รวมทั้งการมีส่วนร่วมพัวพันกับขบวนการ เผาป่าปลูกและค้ายาเสพติดของกองกำลัง เหล่านี้บางส่วน การมีโครงการพัฒนาตอยตุงซึ่งทางราชการฝ่ายทหาร เป็นผู้ประสานงานหลัก จะมีส่วนช่วยลดอิทธิพลในพื้นที่ ที่บริเวณนี้ของกองกำลังอิสระเหล่านี้ลง ได้ไม่มากนักเลย

ในการมุ่งปรับปรุงสภาพแวดล้อมของตอยตุงนี้ โครงการ ฯ ได้กำหนดแผนพัฒนาสังคม เพื่อมุ่งปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ของโครงการ ฯ ด้วย โดยความมุ่งหมายว่าชาวบ้าน เหล่านี้จะอยู่เป็นหลักแหล่งถาวรและหยุดยั้งการตัดฟันโค่นเผาทำไร่ตามที่เคยเป็นมา งานพัฒนาชุมชนจึง เป็นอีกวัตถุประสงค์หนึ่งของโครงการ ฯ

บทที่ 3

การดำเนินงานโครงการพัฒนาตอยสูง

ลักษณะการดำเนินงาน

หากพิจารณาการดำเนินงานโครงการ ฯ ตามแผนงานทั้ง 5 แผน อาจจัดจำแนกความรับผิดชอบของหน่วยงานต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. แผนงานจัดทำโครงสร้างพื้นฐาน มีหน่วยงานรับผิดชอบ 6 หน่วยงาน ได้แก่ กรมทางหลวง การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค กรมชลประทาน กรบ.กลาง สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทและกรมทรัพยากรธรณี
2. แผนงานพัฒนาป่าไม้ มี 2 หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมป่าไม้และกรมพัฒนาที่ดิน
3. แผนงานพัฒนาด้านการเกษตร มี 6 หน่วยงานรับผิดชอบ ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมประชาสัมพันธ์ กรมประมง กรมปศุสัตว์และกรมประมง
4. แผนงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต หน่วยงานรับผิดชอบได้แก่ กรมการปกครอง กรมการพัฒนาชุมชน ตำรวจตระเวนชายแดนภาคที่ 3 กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข
5. แผนงานจัดตั้งกองอำนวยการโครงการ ฯ มีกองทัพภาคที่ 3 และจังหวัดเชียงรายรับผิดชอบ ทั้งนี้โดยมีกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในเป็นหน่วยงานกลางช่วยประสานการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ

หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ได้ใช้งบประมาณของทางราชการดำเนินงานในระยะ 3 ปี (2531-2533) เป็นเงินทั้งสิ้น 274 ล้านบาท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการลงทุนไปในการก่อสร้าง โครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่โครงการ ฯ

ความเปลี่ยนแปลงและปัญหาเกี่ยวกับโครงการฯ

ในด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้น ในด้านหนึ่ง ได้มีการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบแต่เนื่องจากการตัดถนนในระยะแรกขาดการวางแผนอย่างรอบคอบจึงทำให้เกิดปัญหาที่รุนแรงตามมา ได้แก่ การพังทลายของดินและการไหลเลื่อนของดิน ทำให้พื้นที่นาส่วนหนึ่งถูกดินทับถมเสียหาย ซึ่งรวมไปถึงระบบเหมืองฝายได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย นอกจากนี้สัตว์น้ำในลำห้วยซึ่งชาวบ้านได้ใช้เป็นแหล่งอาหารเสริมอยู่เป็นประจำก็ลดน้อยลง อันเป็นผลมาจากการพังทลายของดินที่เกิดจากการตัดถนนในระยะแรกนี้ ทางโครงการต้องใช้จ่ายงบประมาณจำนวนมหาศาลทั้งเพื่อการวิจัย และดำเนินการแก้ไขปัญหาคัดถนน ที่มีได้มีมาตรการป้องกันการกัดเซาะและการพังทลายของดินมาก่อน

การดำเนินงานในช่วงแรกของโครงการฯ มีปัญหาในด้านการใช้ภาษาสื่อความหมายระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่อยู่มาก ดังตัวอย่าง เช่น ปลัดอำเภอผู้ได้รับมอบหมายให้เข้าร่วมกับโครงการฯ ได้กล่าวว่าในระยะแรกที่ได้เข้าร่วมในโครงการนี้ ไม่เพียงแต่สื่อความหมายกับชาวบ้านไม่เข้าใจเท่านั้น เขายังมีปัญหาในการสื่อความหมายด้วยภาษาไทยอีกด้วย ดังนั้นเมื่อเดินทางเข้าพื้นที่จำเป็นต้องใช้ล่ามภาษาชาวบ้าน โดยได้รับความอนุเคราะห์จากมูลนิธิไร่มแม่ฟ้าหลวงจัดหานักเรียนชาวบ้านเป็นล่ามให้ไปด้วย นอกจากนี้การติดต่อกับผู้นำหมู่บ้านชาวบ้านก็มักเป็นผู้นำที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากอำเภอ

ไม่เฉพาะแต่ภาษาเท่านั้นที่เป็นปัญหาที่ประสบอยู่ในหมู่บ้านเจ้าหน้าที่โครงการ ชนธรรมนิยมประเพณีและความเชื่อของชาวบ้านในพื้นที่โครงการก็เป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ขาดความรู้ความเข้าใจและมีส่วนทำให้การดำเนินงานของโครงการมีข้อติดขัด เช่น การเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านที่มีเลี้ยงเพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น แต่ยังเป็นการเลี้ยงเพื่อประกอบพิธีกรรมด้วย

ความพยายามของโครงการ ในอันที่จะหยุดยั้งระบบการทำไร่แบบตัดฟันโค่นเผาของชาวบ้าน โดยสนับสนุนให้ชาวบ้านในพื้นที่เข้าทำงานเป็นลูกจ้างปลูกสวนป่าและพืชเศรษฐกิจนั้น งานเหล่านี้ไม่สามารถรองรับประชากรในวัยแรงงานทั้งหมดในพื้นที่ของโครงการฯ ได้ ในอีกด้านหนึ่ง การเพาะปลูกพืชเพื่อเลี้ยงชีพที่เคยปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านชาวบ้านก็ลดน้อยลง เนื่องจากโครงการไม่สนับสนุนการทำไร่เลื่อนลอยดังกล่าวแล้ว

การอพยพโยกย้ายหมู่บ้านจำนวนหนึ่งในพื้นที่โครงการก่อให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจแก่ผู้ที่ถูกโยกย้าย ดังตัวอย่างของหมู่บ้านมูเซอจางา ซึ่งถูกโยกย้ายไปตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงไม่สะดวกและปลอดภัยเพียงพอต่อการตั้งถิ่นฐาน

การดำเนินงานในลักษณะที่มีหลายหน่วยงานเข้าไปทำในพื้นที่เดียวกัน บางครั้งมีปัญหาคาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานเกิดขึ้นบ้าง ซึ่งฝ่ายกองอำนวยการโครงการ ได้พยายามเข้าแก้ไขให้เกิดการประสานงานระหว่างกันดียิ่งขึ้น

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ทั้งเจ้าหน้าที่และคนงานซึ่งเป็นชาวพื้นราบที่เข้าปฏิบัติงานในพื้นที่ ในบางครั้งได้ก่อปัญหาเมาสุราทะเลาะวิวาททั้งระหว่างกันเองและกับชาวบ้าน ถึงแม้ว่าฝ่ายผู้บริหารจะเน้นกวาดขันในเรื่องนี้ แต่ในหลายกรณีก็ไม่สามารถสอดส่องดูแลได้อย่างทั่วถึง

บทที่ 4

บทวิเคราะห์วิถีชีวิตของชาวเขาในพื้นที่ดอยสูง

สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมของชาวเขาในบริเวณดอยสูง มีความเปลี่ยนแปลงไปมากนับแต่การก่อสร้างถนน ซึ่งในระยะแรก หน่วยงานที่รับผิดชอบได้ดำเนินการพัฒนาทางเทคนิคด้านการสร้างทาง ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงจนเมื่อมีการแก้ไข ในภายหลังปรากฏว่ากลับต้องใช้งบประมาณมหาศาลซึ่งคิดเป็นเงินประมาณ 22 ล้านบาทต่อกิโลเมตร เพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดนั้น หลายหมู่บ้านต้องถูกย้ายทำเลที่ตั้งไปอยู่ในทำเลที่ไม่เหมาะสมแก่การตั้งหมู่บ้าน ทั้งโดยความเชื่อเกี่ยวกับการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านตามประเพณี และโดยสมการภูมิศาสตร์ของพื้นที่

ข้อดีของการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติ คือได้มีการจัดสรรปรุงแต่งทัศนียภาพโดยรอบนระตำหนักอย่างสวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์พึ่งพิงระหว่างคนกับป่าและที่ดินมีแนวโน้มว่าจะลดลงเรื่อยๆ เนื่องจากป่าไผ่บางพื้นที่ถูกไถทิ้งเพื่อการจัดทำสวนป่า การสร้างป่าใหม่ โดยทั่วไปก็เป็นการนำเข้าไม้นอกพื้นที่ ซึ่งเป็นจำพวกไม้โตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส และกระถินบับเป็นต้น การพึ่งพิงผลผลิตจากป่าของชาวบ้านในอนาคต จึงคงจะยิ่งลดลง จากธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะไม้ไผ่ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมชาวเขานานับประการยิ่งกว่านั้น การตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอยในครัวเรือนคงจะยิ่งลำบากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้รับอนุญาตให้ตัดไม้มาใช้ ถึงแม้โครงการฯ จะกำหนดให้ชาวบ้านปลูกสร้างบ้านเรือนตามแบบประเพณีเดิมของตนก็ตาม

เท่าที่จึง ตามเอกสารรายงานของบริษัท เบลโก้ จำกัด ระบุว่าป่าธรรมชาติในพื้นที่ดอยสูงเคยมีการทำไม้ออกนอกพื้นที่อย่างไม่มีระบบ ผู้ที่ตั้งรกรากที่เป็นคนไทยได้เข้าสู่พื้นที่ในช่วงที่มีการทำไม้และเมื่อการทำไม้สิ้นสุดลง จึงได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในพื้นที่โครงการฯ การตัดไม้เป็นไม้แบบคัดเลือกตัดในระยะแรก โดยตัดไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ไม้ประดู่แดง มะค่าโมง ตะเคียน นนทรี จำปาป่า ยางนา เป็นต้น หลังจากนั้นจึงตัดไม้ที่เหลืออยู่ (เบลโก้ 1, 2534:-21) การใช้ไม้จำปาป่าของชาวอีโก้เองเพื่อทำโลงศพ ก็ถูกกล่าวโทษว่ามีส่วนในการทำลายป่าไม้ แต่ก็ไม่ควรลืมว่าต้นไม้ที่ถูกคัดเลือกไว้เพื่อทำโลงศพจะต้องถูกรักษาไว้เพื่อการนั้น โดยเฉพาะไม่อาจนำไปใช้เพื่อประโยชน์อื่นใดได้ ความเชื่อเช่นนี้ น่าจะกลับเป็นว่าอย่างน้อยต้นไม้เพื่อการทำโลงศพจะต้องถูกสงวนรักษาไว้ตลอดชั่วอายุขัยของคน ๆ หนึ่ง ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการอนุรักษ์มากกว่าการทำลาย บังเอิญไม้จำปาป่าเป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่ง ซึ่งได้ถูกพวกทำไม้ตัดร่อยหรือจากพื้นที่ไปแล้วตามที่ปรากฏในรายงานดังกล่าว

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอีกประการหนึ่ง คือ ลีต๋วเลียงในหมู่บ้านชาวเขาจะถูกกำหนดให้ขังคอก ซึ่งหากพิจารณาในแง่ของอนามัยชุมชนจะทำให้สภาพบริเวณหมู่บ้านสะอาดสะอาดปราศจากมูลสัตว์ในที่ทั่วไป แต่ก็ยังมีสัตว์บางประเภทที่เจ้าหน้าที่ไม่สนับสนุนให้เลี้ยง ด้วยเกรงว่าสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นจะเข้ากัดทำลายสวนป่า เมื่อเป็นเช่นนี้ อาจมีผลกระทบต่อด้านอื่น ๆ ของสังคมชาวเขา เนื่องจากในสังคมชาวเขาสัตว์เลี้ยงส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับการทำพิธีกรรมด้วยการขาดหายไปของสัตว์เลี้ยงที่จำเป็นเช่นนั้นอาจทำให้ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องไปแสวงหาสัตว์เพื่อมาทำพิธีจากที่อื่น

สภาพทางเศรษฐกิจ

มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในภาคเศรษฐกิจ จากเดิมก่อนการเริ่มโครงการ ฯ ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังพึ่งพิงการปลูกข้าวและข้าวโพดเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเลี้ยงสัตว์ รวมไปถึงพืชผักบริโภคอื่น ๆ อีกหลายชนิดที่ปลูกรวมในแปลงพืชไร่ และมีรายได้ส่วนหนึ่งจากการเพาะปลูกพืชไร่บางชนิดเป็นพืชเงินสด ทั้งนี้โดยมีข้าวเป็นพืชที่สำคัญทางเศรษฐกิจ การมีข้าวพอกินตลอดทั้งปีเป็นหลักประกันที่สำคัญในหมู่บ้านเขา

แต่เนื่องจากโครงการ ฯ พิจารณาว่าการทำไร่แบบตัดฟันโค่นเผาของชาวเขาเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายป่าในพื้นที่ตอนตุง จึงได้วางหลักการว่าจะไม่สนับสนุนการใช้ที่ดินแบบจารีตประเพณีที่เคยเป็นอยู่ โดยจะสนับสนุนให้ชาวเขาหันมาทำอาชีพที่มีรายได้เป็นเงินสดในทางอื่น ที่สำคัญคือ การรับจ้างงานรายวันด้วยรายได้ประมาณ 45-70 บาท ต่อคนต่อวันและยังเป็นความตั้งใจของโครงการ ฯ ด้วยในอันที่จะมุ่งส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความสามารถในการประกอบอาชีพทางด้านหัตถกรรมได้ เพื่อเป็นการเตรียมรับการท่องเที่ยว ซึ่งพื้นที่ตอนตุงคงจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งตามความคาดหมายเพราะความเหมาะสมหลายประการ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่พิจารณาเห็นว่า งานต่าง ๆ เช่น การปลูกสวนป่าการสร้างทาง การรับจ้างบริษัทที่มาลงทุนเหล่านี้สามารถรองรับประชากรในวัยแรงงานได้เป็นบางส่วน จำทำอย่างไรกับแรงงานส่วนที่เหลือหากไม่สามารถปลูกพืชไร่หรือไม่มีพื้นที่พอเพียงสำหรับปลูกพืชไร่ได้อีกต่อไป อันที่จริงโดยหลักการ การปลูกสวนป่าในช่วงปีแรก ๆ เกษตรกรสามารถเพาะปลูกพืชไร่แทรกลงแปลงสวนป่าได้ในขณะเดียวกันก็ดูแลสวนป่าไปด้วย แต่วิธีการนี้จะไม่สามารถทำได้ในลักษณะต่อเนื่องไปในระยะยาวได้ เพราะเมื่อไม้โตเร็วเติบโตเต็มที่ แปลงสวนป่านั้นก็ไม่เหมาะที่จะใช้เพาะปลูกพืชไร่ได้อีกต่อไป

ในทางปฏิบัติ ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องออกเดินทางจากบ้านไปยังแหล่งที่ตนทำงานรับจ้าง ประมาณ 7-10 กิโลเมตร ทุกวันทั้งไปและกลับ และการทำงานรับจ้างนี้มีการลงเวลาเริ่มมาทำงานและเลิกงาน หากวันใดป่วยหรือหยุดทำงานวันนั้นก็จะได้ไม่รับค่าตอบแทนใด ๆ จากการสนทนากับเด็กสาวซึ่งเป็นแรงงานรับจ้างคนหนึ่ง อายุ 15 ปี ที่เพิ่งกลับจากงานรับจ้างมายังหมู่บ้าน เมื่อตั้งคำถามว่า หากมีเงินพอแล้วอยากได้อะไรมากที่สุด คำตอบคืออยากได้มือถือ คำตอบนี้แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของวิถี

ชีวิตที่เวลาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้นเพราะเกี่ยวข้องกับค่าตอบแทนหรือค่าจ้าง

สิ่งที่น่าติดตามดูในระยะยาว ของแนวความคิดที่จะเปลี่ยนชาวเขาจากเกษตรกรผู้ผลิตซึ่งเป็นเจ้าของด้วยตนเองมาเป็นแรงงานรับจ้าง ในประการแรก คือ ถึงแม้การเปรียบเทียบรายได้เป็นเงินสดจากอาชีพหลังจะดูสูงกว่า การประกอบอาชีพตามประเพณี แต่ชาวเขาจะต้องซื้อสินค้าจำเป็นทุกอย่างทั้งเพื่ออุปโภคและบริโภคผิดไปจากเดิมที่ขอเพียงปลูกข้าวได้พอกิน อย่างอื่นก็เป็นเรื่องรอง ดังนั้นการมีเงินลดไม่มากนักในครอบครัวจึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญอย่างไร แต่การพึ่งพิงอาชีพรับจ้างแรงงานเป็นหลักจะทำให้มีช่องทางรายจ่ายสูงกว่ามาก รวมทั้งการมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านย่อมหมายถึงความต้องการอื่น ๆ จะต้องตามมา ซึ่งปัจจุบันการมีเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ เริ่มมีมากขึ้นในพื้นที่ ช่องทางของรายจ่ายย่อมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในประการที่สอง คือปัญหาว่าความยั่งยืนของอาชีพรับจ้างจะมีมากน้อยเพียงใด อาชีพบางอย่างคงต้องลดลงหรือเลิกไปในที่สุด เช่น การสร้างทาง หรือการทำสวนป่า เป็นต้น ในประการที่สาม ซึ่งคงต้องใช้เวลานานขึ้นในการเฝ้าสังเกต ว่าการที่ชาวบ้านหันมาพึ่งพิงอาชีพรับจ้างซึ่งจะให้ความรู้สึกผิดไปจากการใช้แรงงานเพื่อกิจการของตนเอง ในระยะยาวจะมีผลกระทบในด้านจิตใจอย่างไรบ้างหรือไม่ เครื่องบ่งชี้ที่น่าจับตามองคือจำนวนผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่จะเพิ่มขึ้นหรือไม่ทั้งผีและเฮโรอีน¹ และจำนวนสตรีที่บางส่วนอาจไปประกอบอาชีพขายบริการที่ผิดกฎหมายว่าจะเพิ่มขึ้นหรือไม่เหล่านี้จำเป็นต้องคำนึงถึงด้วย

สถานการณ์สัมพันธ์ทางสังคม

โดยทั่วไป ความสัมพันธ์ทางเครือญาติตามแบบสังคมชาวเขายังคงมีอยู่ แต่ระยะเวลาจำกัดของการศึกษาทำให้ไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่าง ๆ นับแต่ระดับครอบครัว เครือญาติ ไปจนถึงระดับชุมชน ยังคงมีความผูกพันกันเหนียวแน่นหรือหละหลวมลงอย่างไร

เท่าที่พอจะคาดเดาได้ก็คือขนาดของครัวเรือนอาจจะเล็กลงจากที่เคยเป็นมาบ้างไม่มากนักน้อย เนื่องจากในปัจจุบันมีผู้หันมาใช้วิธีการคุมกำเนิดแบบต่าง ๆ กันมากขึ้น รวมทั้งความต้องการบุตรเฉลี่ยไม่เกิน 3 คน เป็นส่วนใหญ่

การที่โครงการฯ เน้นให้การศึกษาในพื้นที่มากขึ้น มีส่วนดี คือ อย่างน้อยประชากรในพื้นที่จะมีความสามารถในการสื่อสารด้วยภาษาไทยมากขึ้น รวมทั้งการได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับโลกภายนอกของชุมชนของตนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาบนพื้นที่สูงโดยทั่วไป ยังมีลักษณะของการได้

¹ ในขณะที่จัดทำรายงานฉบับนี้โครงการฯ ได้ดำเนินการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่ด้วยงบประมาณ 13 ล้านบาท ด้วยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน บำบัดผู้ติดยาเสพติดกว่า 400 คน ความสำเร็จของการบำบัดนี้ คงจะต้องรอดูผลในระยะยาวต่อไป

เสียอย่าง กล่าวคือ ในขณะที่ผู้เรียนได้รับความรู้อย่างกว้างขวางจากการศึกษาแผนใหม่ ในอีกด้านหนึ่ง ก็ทำให้มีโอกาสเรียนรู้การใช้ชีวิตตามแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีของเผ่าพันธุ์ตนเองลดน้อยลง นอกจากนี้ การได้รับการศึกษาสูงขึ้นย่อมหมายถึงการมีโอกาสออกไปแสวงหาอาชีพนอกการเกษตรในเมืองได้มากขึ้นด้วย

สิ่งที่อาจคาดเดาอีกประการหนึ่งคือ การมีโอกาสหารายได้ด้วยตัวเอง โดยการรับจ้างในหมู่บ้าน และคนในวัยหนุ่มสาว ย่อมหมายถึงความมีอิสระในทางเศรษฐกิจของคนเหล่านี้ โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ปกครองเหมือนกาลก่อน การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจเช่นนี้ มีความเป็นไปได้ว่าอาจทำให้โครงสร้างของการเคารพ เชื้อพ้องและอยู่ในโอวาทของระบบอาวุโสต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย หากเป็นเช่นนั้นจริงย่อมหมายถึงการขาดเสถียรภาพในสังคม

ภายใต้การดำเนินงานของโครงการฯ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้นในชุมชน โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กลุ่มที่จัดตั้งใหม่ ๆ นี้ บางครั้งก็ดูเหมือนจะไม่ได้ผล ยกตัวอย่างเช่น ได้มีความพยายามในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในหมู่บ้าน ได้มีการกระตุ้นโดยผ่านผู้นำหมู่บ้านให้ชาวบ้านรู้จักการออมทรัพย์ด้วยการฝากเงินในธนาคารซึ่งจะเข้าไปเปิดสาขาในพื้นที่ ผลจากการชักชวนนี้ชาวบ้านได้ยินยอมนำเงินก้อนเข้าฝากธนาคาร หลังจากนั้นมักจะไม่มีการฝาก-ถอนอย่างต่อเนื่อง ปัญหาทำนองนี้ โดยเฉพาะการแนะนำสิ่งใหม่ ๆ เข้าไปสู่สังคมแบบจารีตประเพณีคงจะต้องใช้ทั้งความพยายามและช่วงเวลาพอสมควรในการที่จะให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง

การเมืองและการปกครอง

ชุมชนชาวเขาในเขตพื้นที่ของโครงการพัฒนาออยตุง ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่ามีโครงสร้างการปกครองเป็นสองลักษณะกล่าวคือ ในลักษณะแรก องค์การปกครองตามจารีตประเพณีซึ่งอิงระบบอาวุโสร่วมกับผู้นำทางพิธีกรรมก็ยังปฏิบัติโดยทั่วไป ในขณะที่เดียวกันทางราชการ ได้มีการจัดตั้งองค์การผู้นำชุมชนขึ้นอย่างเป็นทางการ ประกอบด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามรูปแบบของทางราชการซึ่งเป็นอีกลักษณะหนึ่ง ผู้นำที่จัดตั้งขึ้นตามแบบหลังนี้บางครั้งก็เป็นชุดเดียวกันกับผู้นำประเพณีแต่บางครั้งก็แยกกันเป็นคนละชุด ข้อดีอีกประการหนึ่ง อันเป็นผลจากความพยายามของโครงการฯ คือการให้สัญชาติแก่ชาวเขาในโครงการฯ เพิ่มขึ้น ซึ่งปัญหาการไม่มีสัญชาติของชาวเขาในจังหวัดเชียงรายยังมีอยู่โดยกว้างขวางในขณะนี้จึงนับได้ว่าโครงการฯ ได้ยังประโยชน์ให้แก่ชาวเขาในพื้นที่เป็นอันมาก และนี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการอพยพเข้าสู่โครงการฯ เพิ่มขึ้นในระยะหลังนี้ อย่างไรก็ตามในการให้บริการจัดทำทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา ได้มีการใช้โอกาสนี้เปลี่ยนชื่อเสียงของสมาชิกในครัวเรือน จากชื่อภาษาชาวเขา มาเป็นชื่อไทย คำถามจึงมีว่ามีความจำเป็นมากเพียงใดที่ต้องทำเช่นนั้น โดยเฉพาะในกรณีที่ชาวเขาไม่เต็มใจที่จะให้เปลี่ยนชื่อตนเองก็ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องฝืนใจเขาแต่อย่างใด

ในระยะหลังมานี้ ในพื้นที่เริ่มมีปัญหาการลักขโมย จกชิงวิ่งราวเพิ่มขึ้น แม้ในขณะที่คณะผู้วิจัย เข้าเยี่ยมพื้นที่โครงการ ฯ ได้มีเหตุการณ์ชิงทรัพย์นักท่องเที่ยวเกิดขึ้นต่อหน้า หากไม่มีมาตรการเพื่อการป้องกันและแก้ไข ปัญหาเหล่านี้ อาจจะแพร่ระบาดต่อไปอีกก็ได้

ศาสนา

ด้านความเชื่อทางศาสนา อาจแบ่งกลุ่มกว้าง ๆ ได้ดังนี้:

- กลุ่มไทยใหญ่และลัวะ มีความนับถือและ เลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพุทธ ชาวบ้านในกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระธาตุดอยตุง เสมอมา ทุกปี เมื่อมีงานนมัสการพระธาตุดอยตุงคนเหล่านี้จะร่วมกับชาวพุทธส่วนอื่น ๆ ในท้องถิ่นเดินทางไปร่วมพิธีนมัสการพระธาตุทุกปี อย่างไรก็ตามประเพณีการขึ้นนมัสการพระธาตุในปัจจุบันเท่าที่ทราบจากเจ้าหน้าที่โครงการ ฯ ได้เปลี่ยนจากการเดินทางเป็นการนั่งรถขึ้นสู่พระธาตุ พร้อมกับมีการดื่มเหล้าร่ำองร่ากันไปด้วย

- กลุ่มจีนฮ่อ ส่วนใหญ่เป็นพวกนับถือคริสตศาสนา มีบ้างบางส่วนที่นับถือศาสนาพุทธ

- กลุ่มมอแกนและมูเซอ โดยทั่วไปยังคงมีความเชื่อตามจารีตประเพณี ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม PANTHEISM คือมีทั้งการนับถือเทพเทวดาและขวัญวิญญาณทั่วไป ความเชื่อนี้ นอกจากจะมีบทบาทในการควบคุมระเบียบทางสังคมแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาลด้วย ดังนั้น ในหมู่บ้านเหล่านี้ แม้จะได้มีบริการทางการแพทย์แผนใหม่อยู่ในหมู่บ้าน ชาวเขาก็มักจะใช้การรักษาแผนใหม่ร่วมไปกับการบำบัดรักษาตามประเพณี ชาวเขาเหล่านี้ บางส่วนก็หันมานับถือศาสนาคริสต์ มีโบสถ์เพื่อใช้ประกอบศาสนกิจและมีผู้ประกอบศาสนกิจประจำอยู่ในหมู่บ้าน

ในเขตพื้นที่นี้ ได้เคยมีการจัดส่งพระธรรมจาริก 2 รูป เข้าเผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่บ้านชาวเขา แต่ปรากฏว่าภายหลังพระทั้ง 2 รูป ได้ลาสิกขาบทมาเป็นฆราวาสเพื่อมาแต่งงานกับสาวในหมู่บ้านที่ตนเองเข้าปฏิบัติงาน จึงมีส่วนทำให้งานเผยแผ่พุทธศาสนาของพระธรรมจาริกในเขตพื้นที่บริเวณนี้ไม่ค่อยแพร่หลายเท่าที่ควร

สุขภาพอนามัย

เท่าที่เคยเป็นมา การเจ็บไข้ได้ป่วยมักจะรักษาตามประเพณี ทั้งโดยการประกอบพิธีกรรมและการใช้ยาสมุนไพร รวมทั้งการใช้ดินเป็นยาระงับปวดและรักษาโรคบางชนิด ต่อมาเมื่อมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ เข้าให้บริการในบางหมู่บ้านในพื้นที่ ชาวบ้านจึงเริ่มได้รับบริการด้วยยาแผนใหม่และเมื่อโครงการพัฒนา ดอยตุงได้เข้าดำเนินการ ชาวบ้านในพื้นที่จึงได้รับประโยชน์จากงานบริการด้านสาธารณสุขโดยกว้างขวางยิ่งขึ้น รวมทั้งการมีระบบส่งต่อผู้ป่วยในรายที่มีอาการหนักจากสถานอนามัยในพื้นที่ไปสู่โรงพยาบาล

โดยทั่วไปโรคที่เป็นกันมากในหมู่ประชากรในพื้นที่ดอยตุง มักจะเป็นเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ และระบบทางเดินอาหาร และมีปรากฏให้เห็นลักษณะของการขาดสารอาหารบางอย่างด้วย อย่างไรก็ตาม

ตาม มีข้อพึงสังเกตเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นตามประเพณีหรือเพื่อการบำเพ็ญกุศลก็ตาม มักจะต้องมีการใช้สัตว์เลี้ยงอย่างใดอย่างหนึ่งในพิธี และนอกจากสัตว์เลี้ยงนั้นจะถูกใช้ เช่น สรรวงษ์ วิทยุวิทยุต่าง ๆ แล้ว สมาชิกในครอบครัวยังได้บริโภคน้ำสัตว์นั้น โดยทั่วกันด้วย นั่นหมายถึงความสัมพันธ์กันระหว่างการประกอบพิธีกรรมและการมีโอกาสดื่มน้ำสัตว์ในหมู่ชาวเขา ดังนั้น การที่ชาวเขาจำเป็นต้องเลี้ยงสัตว์น้อยลงตามเงื่อนไขของโครงการฯ ย่อมมีผลกระทบต่อพิธีกรรมและแหล่งอาหารโปรตีนของชาวบ้านด้วย ข้อที่น่าเป็นห่วงอีกประการหนึ่ง ทางด้านสาธารณสุขจากแหล่งข้อมูลเชื่อถือได้ พบว่าในปัจจุบันมีผู้ติดเชื้อโรคเอดส์อยู่ในพื้นที่ดอยสูงและมีโอกาสในการแพร่กระจายเชื้อเอดส์ในสูงมาก คงจะต้องเป็นปัญหาที่โครงการฯ จำเป็นต้องมีมาตรการเพื่อการแก้ไขและป้องกันปัญหานี้โดยเร่งด่วน

วัฒนธรรมและนันทนาการ

อาจกล่าวได้ว่า โดยทั่วไปวิถีชีวิตของชาวเขาในพื้นที่ดอยสูงยังผูกพันกับกรอบของแบบแผนตามจารีตประเพณีและโครงการฯ เองก็มีหลักการว่า จะสนับสนุนการดำรงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวเขาในพื้นที่ไว้ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การกำหนดให้ชาวเขาปลูกสร้างบ้านเรือนตามแบบประเพณีนิยม อย่างไรก็ตามความมุ่งหมายประการนี้อาจนับได้ว่าเป็นภาระที่ยากที่สุดของโครงการฯ เพราะในขณะที่กระบวนการพัฒนาเร่งระดมเข้าไปทั้งทางด้านการศึกษา สาธารณสุข และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงอย่างมากในวิถีการดำรงชีวิต สมทบกับการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว ทำให้สังคมชาวเขาปะทะเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน ทั้งโดยพฤติกรรม การรับรู้ และการปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม จึงเป็นเรื่องยากที่จะให้ชาวเขาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางอย่าง เช่น เปลี่ยนจากการเป็นสังคมชาวไร่มาเป็นสังคมผู้รับจ้างแรงงานรายวัน เป็นต้น แต่ไม่เปลี่ยนแปลงแบบแผนระบบวิถีชีวิตทั้งหมดตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงแต่ละด้านซึ่งดูเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ความนิยมแต่งกายตามแบบคนพื้นราบในหมู่คนหนุ่ม-สาวของชาวเขา การได้พบปะบุคคลภายนอกและมีโอกาสได้ใช้ภาษาไทยมากขึ้น การเป็นลูกจ้างรายวันให้แก่บริษัทต่าง ๆ รวมทั้งการออกไปประกอบอาชีพในเมือง เหล่านี้จะเห็นได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ยากแก่การดำเนินงานให้เป็นไปตามหลักการที่จะสนับสนุนการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเอาไว้ได้ ทั้งนี้โดยยังมีได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในหมู่วัยรุ่นของชาวเขาก็คือด้วยการจัดลานสำหรับเต้นรำเลียนแบบสถานดิสนีย์โคเทคด้วยการใช้วิทยุ-เทปขนาดใหญ่และใช้ไฟฉายกวัดแกว่งสร้างบรรยากาศหรือการแบมือขอเงินนักท่องเที่ยวในหมู่เด็ก ๆ และอื่น ๆ

นอกจากนี้ พิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเกษตร ยกตัวอย่างเช่น พิธีไล่สิ่งชั่วเป็นการประกอบพิธีเพื่อขอบคุณเทพธิดาผู้ช่วยดูแลให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี เป็นต้น หากวิถีชีวิตต้องเปลี่ยนจากการเป็นเกษตรกรกรกลายมาเป็นผู้รับจ้างแรงงานรายวัน ในที่สุดแล้ว หัวใจสำคัญของพิธีไล่สิ่งชั่วก็จะค่อย ๆ หมดความสำคัญลงไปและการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ย่อมจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

แปลงทางโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่าง ๆ ตามไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งความยากลำบากในเรื่องอื่น ๆ เช่น การหาไม้มาปลูกสร้างบ้านและอุปกรณ์เครื่องใช้ ไม้สำหรับทำโลงศพ การเสาะหาสัตว์มาประกอบพิธีกรรมและฝ้ายสำหรับทอผ้า เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นผลอันเกิดจากกระบวนการพัฒนาทั้งสิ้น

ความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวกับวิถีชีวิตในพื้นที่ตอยตุง

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้น เมื่อเรามาสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวซึ่งถือเป็นวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของโครงการฯ จะเห็นได้ว่าเป็นการยากที่นักท่องเที่ยวคาดหวังจะได้สัมผัสกับบรรยากาศที่ชาวเขายังคงใช้ชีวิตอยู่ตามแบบจารีตประเพณีของตน แนวโน้มจึงอาจเป็นว่า การแต่งกายตามประเพณีและการแสดงทางวัฒนธรรมกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสินค้าที่ถูกปรุงแต่งเพื่อเสนอขายให้แก่นักท่องเที่ยวที่นับตั้งที่กำลังเป็นอยู่ทุกวันนี้ ที่การแต่งกายประจำเผ่ายังคงมีอยู่เฉพาะในหมู่บ้านแก่กับคนที่ค้าขายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยวเท่านั้น ปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดตามมาคือ การฉกชิงวิ่งราวทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวซึ่งเกิดบ่อยขึ้น

สิ่งที่โครงการฯ นำจับตามองก็คือ ความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวกับการแพร่ระบาดของยาเสพติดซึ่งกำลังเป็นอยู่ในแหล่งอื่น ๆ โดยเฉพาะในเส้นทางทัวร์ป่า หรือที่เรียกว่า TREKKING TOUR ประกอบกับพื้นที่ตอยตุงอยู่ไม่ไกลจากแหล่งอุปทานของทั้งฝิ่นและเฮโรอีนด้วย ยิ่งจะมีส่วนเอื้อให้เกิดปัญหาได้ง่ายขึ้น

จากคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่โครงการฯ ว่า ในปัจจุบันการขึ้นเที่ยวชมพระราชตอยตุงของนักท่องเที่ยวบางส่วนมิได้ให้ความเคารพต่อสถานที่มากนัก เพราะมีการนำของมีค่าขึ้นไปเล่นกันด้วยในการเดินทาง ซึ่งเรื่องนี้คงจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้สมกับที่พระราชตอยตุงเป็นปูชนียสถานอันเก่าแก่คู่บ้านคู่เมือง รวมทั้งการอยู่ในเขตใกล้เคียงพระราชฐานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เข้าเยี่ยมชมน่าจะได้รับคำชี้แจงในเรื่องของการสำรวมตนให้ความเคารพแก่สถานที่ตามสมควร

การส่งเสริมการประดิษฐ์และจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมน่าจะทำได้อย่างมีระบบ ในรูปของการรวมตัวเป็นองค์กร โดยอาจจัดให้มีการฝึกอบรมทั้งในการประดิษฐ์ การประยุกต์งานฝีมือไปจนถึงการจัดการเชิงธุรกิจ ทั้งนี้เพื่อรองรับความต้องการสิ่งของประเภทของที่ระลึก ซึ่งอาจเป็นทั้งของพื้นถิ่นหรือของวัฒนธรรม แต่แน่นอนเราไม่อาจคาดหวังได้ว่าการขายสินค้าที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยวจะเป็นรายได้หลักให้แก่ชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่ได้ ส่วนการขายบริการทางเพศนั้นมีอยู่แล้วแม้ก่อนหน้าที่โครงการฯ จะเข้าดำเนินการซึ่งส่วนมากเป็นการออกไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันมีทั้งในหมู่บ้านเองด้วยและดูจะเพิ่มจำนวนขึ้นอีก ซึ่งเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ต้องรีบแก้ไข เพราะนับเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงกับปัญหาโรคเอดส์

บทสรุปของความเปลี่ยนแปลง

ผลจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมของชาวเขาบริเวณดอยตุง มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ดังนี้:

1. ความรู้สึกวิตกกังวลและความไม่แน่ใจในการดำรงชีวิตและการดำเนินชีวิตมีสูงมาก คือ มีความหวั่นไหวในเรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน เรื่องสัญชาติไทยและสิทธิในการเป็นพลเมืองไทย การที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง และการเป็นลูกจ้างรายวันในไร่ มีความวิตกว่า เมื่องานรับจ้างน้อยลงแล้วจะลำบากและมองไม่เห็นว่าคุณค่าจะดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างไร

2. ชาวเขามีความรู้สึกว่า การรับจ้าง ได้เงินมากกว่าเดิม แต่รายจ่ายก็เพิ่มมากกว่าเดิม เพราะต้องซื้อทุกอย่าง ในระยะหลังงานรับจ้างน้อยลง ต้องให้สมาชิกในครอบครัวไปทำงานนอกโครงการฯ เพื่อหารายได้เพิ่มให้เพียงพอกับรายจ่าย ชาวเขามีความเครียดกับงานอาชีพและมีความรู้สึกว่าการรับจ้างนั้นไม่มีเวลาเป็นของตัวเองและไม่มีอาหารสำรองไว้กินเหมือนตอนที่เพาะปลูก แม้ใช้เงินน้อย แต่ก็ยังมีข้าวหรือพืชไร่เป็นอาหาร จึงไม่จำเป็นต้องใช้เงินมาก

3. ชาวเขาในพื้นที่บริเวณดอยตุงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งในแง่โครงสร้างทางสังคม นวัตกรรม ทักษะคติ ความเชื่อถือ ประเพณีและพิธีกรรม การสืบทอดวัฒนธรรม สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บางอย่างเปลี่ยนแปลงเร็ว บางอย่างปรับสภาพให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในเขตโครงการพัฒนาดอยตุง บางอย่างก็เปลี่ยนแปลงช้า

4. สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งที่ได้เห็นเด่นชัดก็คือ เนื่องจากมีหลายหน่วยงานร่วมกันพัฒนาพื้นที่เขตโครงการดอยตุง แต่ละหน่วยงานมีความชำนาญและประสบการณ์เฉพาะทางที่เคยทำมาแล้ว แล้วยำประสบการณ์เหล่านั้นมาปรับปรุงใช้ในบริเวณโครงการฯ ดังเช่น หมู่บ้านป่าไม้ของกรมป่าไม้ ชาวเขาที่ปลูกต้นไม้ในบริเวณดอยตุงก็สามารถทำพืชไร่และดูแลต้นสนที่ปลูกไปด้วย การตั้งกลุ่มพลังของพัฒนากรก็นำมาจัดตั้งกลุ่มชาวเขาเช่นกัน ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้ น่าศึกษาและติดตามเป็นอย่างยิ่ง

บทที่ 5

บทบาทของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ต่อพื้นที่ดอยตุง

ในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติโดยหน้าที่และความรับผิดชอบในส่วนของวิถีชีวิต วัฒนธรรมความเป็นเอกลักษณ์ ความมั่นคง ความเป็นชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในขณะที่เดียวกันก็มีหน้าที่ส่งเสริมความหลากหลาย ความแตกต่างอันเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน กลุ่มชน ส่งเสริมให้ทุกกลุ่มชนที่หลากหลายรักษาเอกลักษณ์ของตน ยอมรับความแตกต่างของกลุ่มชนอื่นในชาติเดียวกันและส่งเสริมให้เกิดความรักความเข้าใจ ความสามัคคี เห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล รักใคร่ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันท่ามกลางความหลากหลาย ผลที่ปลายทางคือความเป็นชาติ ความสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

การพัฒนาพื้นที่ดอยตุงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนที่เป็นชาวเขาจะมุ่งไปในทิศทางดังกล่าวอย่างแจ่มชัด บทบาทของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ควรจะดำเนินการดังนี้

1. ติดตามศึกษาผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวเขาบริเวณดอยตุงอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมอย่างละเอียดครอบคลุมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ทั้งนี้จะได้เผยแพร่ข้อมูลด้านวัฒนธรรมไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาอย่างประสานสัมพันธ์กัน

2. ส่งเสริมทุกวิถีทางให้ชาวเขาบริเวณดอยตุงให้สืบทอดและดำรงวัฒนธรรมของเขา หากมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพ ก็ควรสนับสนุนให้ชาวเขามีความตระหนักรู้ และได้รับข่าวสารข้อมูลที่ตามมาทันเหตุการณ์ เพื่อให้เขาได้มองเห็นทางเลือกที่เหมาะสมได้ด้วยตัวเองและไม่ทำให้โครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิมทางสังคมเสื่อมโทรมลงเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

3. หากทางเผยแพร่ความรู้ให้คนทั่วไปเข้าใจวัฒนธรรมของชาวเขา การดำรงอยู่ วิถีชีวิตของชาวเขา มิให้ก่อหวอดหรือทำลายวัฒนธรรมของเขาและประสานสัมพันธ์ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

4. ส่งเสริมให้ชาวเขาและคนทั่วไปได้ช่วยกันรักษาเอกลักษณ์ของชาวเขาบริเวณดอยตุงให้ดำรงเอกลักษณ์เอาไว้ให้ดีที่สุด เพราะการมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นย่อมเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ดีที่สุด ในขณะที่เดียวกันชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวสามารถให้คุณและให้โทษแก่ชุมชนได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวเขาเองที่จะตระหนักรู้เท่าทันเหตุการณ์และสามารถใช้ประโยชน์บางด้านจากการท่องเที่ยวแก่ชุมชนของเขาเองได้ ทั้งนี้โดยไม่สูญเสียความเป็นตัวของตัวเองลงแต่อย่างใด

5. เนื่องจากโครงการดอยตุงจะต้องเป็นเขตท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจึงควรเป็นแหล่งเผยแพร่วัฒนธรรมของชาวเขาบริเวณดอยตุง พร้อมทั้งชี้แนะ

ให้เกิดการร้องเรียนที่ถูกต้องเหมาะสมไปด้วย

6. ด้วยประสบการณ์และข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมที่สะสมรวบรวมไว้ในการศึกษาทุกด้านบริเวณดอยตุง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติควรเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ให้คำปรึกษา ช่วยเสนอแนะ ช่วยประสานและชี้แนะการแก้ไขปัญหาแก่หน่วยงานอื่น ๆ ที่ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ดอยตุง

7. งานพัฒนาดอยตุง เป็นงานสำคัญ เป็นพื้นที่อันเป็นพระราชฐานและพื้นที่ความมั่นคง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติควรทำความเข้าใจกับทุกหน่วยงาน เพื่อประสานการทำงานในบทบาทหน้าที่ที่มีอยู่ให้ได้ เสร็จลุล่วงตามภารกิจที่พึงกระทำ ทั้งนี้ งานวิจัยทางด้านวัฒนธรรมเป็นงานที่จะต้องศึกษา สังเกตและ เป็นงานที่ต้องลงพื้นที่ที่ใช้เวลายาวนานอย่างต่อเนื่อง หากไม่ประสานทำความเข้าใจ อาจเป็นอุปสรรคและเกิดความเข้าใจผิด ซึ่งอาจทำให้งานไม่บรรลุเป้าหมายได้

8. ประการสำคัญซึ่งจำเป็นต้องได้รับการเน้นย้ำ คือ การมองวัฒนธรรมในด้านบวก เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนา ตัวอย่างเช่น ระบบการรักษาป่าตามประเพณี อันมีกฎเกณฑ์ข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เป็นเครื่องควบคุมสามารถนำมาเสริมความแข็งแกร่งและสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติกันโดยแพร่หลายยิ่งขึ้น

9. จุดเน้นของการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมน่าจะเป็นการมุ่งเป้าประสงค์ไปที่ การพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งจะทำให้การส่งเสริมพืชเงินเป็นการช่วยเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน มากกว่าที่จะมุ่งเน้นพึ่งพานิชย์ ซึ่งกลับดูเหมือนว่าการส่งเสริมการปลูกกาแฟ และพืชการค้าอื่น ๆ จะมีลักษณะของการขยายพื้นที่มากขึ้น

10. การมุ่งอนุรักษ์ธรรมชาติ จำต้องพิจารณาในลักษณะที่เป็นองค์รวม โดยเน้นในแง่ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ในฐานะที่เป็นระบบวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เหล่านั้น

11. ความพยายามในการบำบัดผู้เสพยาเสพติด ซึ่งมีได้ใช้มิติทางวัฒนธรรมเข้าร่วม มีแนวโน้มว่าผู้ผ่านการบำบัดจะกลับไปเสพยาเสพติดอีก โดยเฉพาะจากการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในด้านวิถีชีวิตทาง เศรษฐกิจที่เกษตรกรกลายเป็นแรงงานรับจ้าง และดูเหมือนว่าแรงงานรับจ้างนั้น จะต้องทำอย่างเต็มที่ จึงจะได้ค่าตอบแทนที่พอเพียง ตัวอย่างของการรับจ้างปลูกกาแฟ 4 หลุมต่อ 1 บาท เพื่อให้มีรายได้พอเพียงต่อวัน ลูกจ้างจำเป็นต้องใช้แรงงานมาก ซึ่งอาจนำไปสู่ความปวดเมื่อยและในที่สุดการหันไปพึ่งฝิ่น เพื่อบรรเทาความปวดเมื่อยจากภารกิจการทำงานแบบวันต่อวันนั้น

บรรณานุกรม

- โครงการพัฒนาตอยตุง "การตรวจเยี่ยมโครงการพัฒนาตอยตุงจังหวัดเชียงรายของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีและคณะ 7 พฤศจิกายน 2531" เอกสารสรุปผลการปฏิบัติงาน ประจำปีงบประมาณ 2531 (เอกสารโรเนียว)
- "การสัมมนาเพื่อเสริมสร้างโครงการพัฒนาตอยตุง จังหวัดเชียงราย กลุ่มที่ 1" ณ อาคารเอกภพระสงค์ี พระตำหนักตอยตุง สำนักงานประสานงานพัฒนาตอยตุง 2534 (เอกสารโรเนียว)
- "แนะนำโครงการพัฒนาตอยตุง จังหวัดเชียงราย" เอกสารเผยแพร่ ไม่ระบุปีที่พิมพ์ (เอกสารโรเนียว)
- ทิว วิชัยทัศนะ ตอยตุงกับพระมหาชินธาตุเจ้า บริษัท วิ.เจ.เค.อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด 2534
- เทสโก้ จำกัด, บริษัท "โครงการศึกษาผลกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมจากการสร้างถนนขึ้นพระธาตุตอยตุงและประเมินสภาพของระบบนิเวศวิทยาและติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานโครงการแก้ไขผลกระทบ" เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ รายงานฉบับกลาง, รายงานร่างฉบับสมบูรณ์ 1-2, 2534 (เอกสารโรเนียว)
- วิชา วรณศิริ และรณิดา ปิงเมือง "การศึกษาศักยภาพและภูมิปัญญาของชาวเขาเผ่ามูเซอในพื้นที่พัฒนาตอยตุง" ไม่ระบุปีที่พิมพ์ (เอกสารโรเนียว)
- ศูนย์วิจัยป่าไม้ "ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภายใต้โครงการพัฒนาตอยตุง" กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2533 (เอกสารโรเนียว)